

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ*

Özlem ŞAHİN**

Öz

Tanzimat Dönemiyle birlikte devlet kurumlarında hatta sosyal yapıda bir değişimin başladığı bariz olarak görülmektedir. Artık aydınımız yüzünü Batı'ya çevirmiştir. Bu dönemde yeni bir edebiyat anlayışı ortaya çıkacaktır. Ancak bu dönem şairlerini asıl yetiştiren klâsik şiir ve nesir anlayışıdır. Altı asırlık bir geleneğin ardından şekillenen yeni edebiyatın ilk temsilcilerinden olan Nâmık Kemâl, divan şiiri geleneği içinde yetişmiş, ilk şiirlerini bu tarzda kaleme almıştır. Dönemin önemli şairleri içerisinde kendisine yer bulabilmesi ve adını duyurabilmesi yine klâsik tarz şiirleriyle mümkün olmuştur. Nâmık Kemâl dönemin sadrazamı Mahmûd Nedîm Paşa'yı hicveden şiirini kaleme alırken 16. yüzyıl şairi Me'âlî'nin kedisine yazdığı mersiyeden etkilenmiştir. Diyojen adlı mizah dergisinde yayınlanan bu manzûme, aynı vezin ve benzer redifle kaleme alındığı için nazîre özelliği taşımaktadır. Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme*'sinin hicviye, Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gürbe*'sinin ise hezliyat özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle önce hiciv ve hezel kavramları üzerinde durulacak, ardından müelliflerin biyografik bilgilerine yer verilecektir. Son olarak şiirlerin muhteva ve şekil özelliklerine kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Me'âlî, Nâmık Kemâl, Hiciv, Hezel, Kedi.

A CAT'S ELEGY FROM MEÂ'LÎ TO NÂMIK KEMÂL

Abstract

It can be obviously seen that, an important change process started, on the social and governmental structure of Ottoman Empire with Tanzimat Period. Our intellectuals turned their face toward the western World from that times on. In this period, a new literature approach is to emerge. However, the main force which has nurtured the poets of this period, is the classic poetry and prose approach. Nâmık Kemâl, as one of the first representatives of a new literature approach comes after a literature tradition of 600 years, grow in this classical literature atmosphere and he wrote his first poems in Classical Ottoman Poetry form. While he was writing his poem satirizing Mahmûd Nedîm Pasha who is the grand vizier of the period, he was under the effect of the elegy which has written by Me'âlî, of 16th century, for his

* Bu makale 25-27 Kasım 2010'da Kayseri'de yapılan VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mine Mengi adına)'nda "Me'âlî'den Nâmık Kemâl'e Bir Mizâh Figürü Olarak Kedi" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur.

** Okt. Dr. , Bozok Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, e-posta:ozlemsahin@bozok.edu.tr

cat. This poem has taken place in a humour magazine named "Diyojen". It has been written in same prosody and similar rhyme with Me'âlî's original one and so that it can be called as "nazîres". It can be seen that, Nâmık Kemâl's Cat Elegy is a satire and Me'âlî's Gürbe is in form of "hezliyat". Thus in this study, firstly the concepts of satire and hezl will take place and then, biographies of the poets will be presented. Finally, the poems, their contents and forms will be examined.

Key Words: Me'âlî, Nâmık Kemâl, Satire, Comic poem, Cat.

16. yüzyıl divan şairi Me'âlî'nin çok sevdiği kedisinin ölmesi üzerine mizahi bir üslupla kaleme aldığı Mersiye-yi Gürbe'si, 19. yüzyılın önemli fikir adamı olan Namık Kemal'in Mahmûd Nedîm Paşa'yı ağır dille eleştirdiği *Hirrenâme'sine* ilham olmuştur. Üst kategori olarak komik içerisinde değerlendirilecek olan Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme'sinin* ve Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gürbe'sinin* hangi alt kategoride inceleneceği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bazen aynı bazen de farklı anlamları ifade eden mizah, hiciv, hezl, zemm, latife gibi kavramların sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Bu durum Arap, Fars ve Türk edebiyatında bu terimlerin tam olarak kategorize edilememesine sebep olmaktadır. Her birinin kendine has özelliklerinin olmasına karşın genel olarak tümünde takılma, alaya alma, şaka yollu yerme amacı ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âgâh Sırrı Levend'e göre gülmece ve yergi, latife (şaka) ve şetm ü kadh (sövme) arasındaki hezl-mizah (alay ve gülme), mütâyebe-mülâtafa (şakalaşma), hicv (yergi), ta'rîz (sataşma ve taşlama), tehzîl (alaya alma, gülünç hale getirme), zemm (yerme ve kınama) gibi geniş yelpazede bize sınıflandırmalar sunmaktadır (Dağlar, 2011: 195). Mizah ve hicivden hangisinin en önce geldiği ve esas alınması gerektiği noktasında en geniş kategori "komik" olarak çıkmaktadır. Her zaman aynı amaca hizmet etmeyen komik, bazen sadece eğlenceye yönelikken bazen de kusurları açığa çıkarıcı ve tam anlamıyla yıkıcıdır. Amaçlardaki farklılık, komik kategorilerinin (hiciv, hezl, latife, zemm vb.) belirlenmesinde bize yol gösterir. Mizahı da hicvi de tıpkı diğerleri gibi komik kılma yolları olarak almak gerekir. "O nedenle hicvi mizahın içinde değerlendirmek yerine ayrı türler olarak görmek daha doğru olacaktır. Komik ideal çelişki halinde olan ve gülme ile çürütülmesi gereken, insansal özellikleri ve sosyal olayları belirginleştirip değerlendirmek olanağı veren estetik kategoridir" (Apaydın, 1993: 23-24).

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

“Hecv” veya “hicâ” kökünden gelen *hiciv*, sözlükte bir sözü harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek anlamına gelir (Okay, 1998: 447). Edebî tür olarak karşımıza çıkan *hicviye* ise bir kişiyi, toplumu veyahut bir durumu alaylı çoğu zaman da ağır bir dille eleştiren metinlere verilen addır. Hiciv söyleyene *hecâ-gû* veya *heccâv* adı verilmektedir. Arap edebiyatında hiciv karşılığında *hicâ* terimi kullanılırken, Batı edebiyatında *satire*, âşık edebiyatında *taşlama*, çağdaş Türk edebiyatında ise *yeri* kelimeleri kullanılır. Hicviye Arap edebiyatında yalnızca kaside biçiminde yazılmıştır. Türk ve Fars edebiyatlarında ise kaside yanında gazel, murabba, muhammes, kıta gibi nazım şekilleri de kullanılarak genişleme göstermiştir. Türk edebiyatında hicviyelerin birçoğu kıta şeklindedir.

Hiciv türünün en önemli özelliği nükte ve zekâ unsuru taşımasıdır. Mecâz, teşbih, istiâre mübalağa, hüsn-i talil gibi edebî sanatları ihtiva etmektedir. Bununla birlikte özellikle kişilere yönelik hicivlerde latifeden başlayarak alay, tahkir ve küfre varan ifadeler görülmektedir. Fıkralarda olduğu gibi hicivlerde de espri sona saklanır. Kıtalar halinde yazılan hicivlerde asıl vurucu ve şaşırtıcı kısım ilk iki mısradadır. Verilirken güldürücü ve bazen de müstehcen unsurlar sona saklanır.

Hiciv kim tarafından yazıldığına bağlı olarak çok ağır ve incitici olabilmektedir. Hicvin ölçüsünü bir bakıma hicvi söyleyen kişinin toplumdaki duruşu veyahut hicvedilen kişinin bulunduğu konum belirlemektedir.

Nitelik ve hedef açısından hicve baktığımız zaman herhangi bir şahıs hedef alınarak onun fiziği, ahlakı, makam ve mevkii veyahut soyu ve ırkı eleştirilir. Bazen eleştirilen toplumdur, zalim ve baskıcı yöneticilerdir, geleneklerdir, kötü ekonomidir, hatta fitne kaynağı olan kadındır. Kısaca sosyal yaşamda kötü olan her anlayış ve düşünce biçimi hicvin malzemesidir (Çiftçi, 1998: 176).

Hüccav kurbanının fiziki yapısına dikkati çekerek mevkisini kötüye kullanan şahsiyeti ağır bir dille eleştirir. Böyle durumlarda mizahçılar bir insanı veyahut bir nesneyi yermek istediklerinde çoğu kez tahkir etme veya hayvanlara benzetme yolunu tutarlar. Bu yeni değildir. “Çok eski zamanlardan beri mizahçı ve hicivcilerin maksatlarını anlatmak için hayvan motiflerinden yararlanmayı ihmal etmedikleri görülür. Bunun görünürde en az iki nedeni olabilir. Birincisi mizahçı veya alaycı sanatkar, güçsüz olduğu halde seçilen kurban güçlü bir zümre ya da sultan, vezir ve benzeri bir şahıs olabilir. İkincisi yaratıkların en şerefli olan insanı, yücelik

Özlem ŞAHİN

zirvesinden, beslenmek ve üremek dışında bir meziyeti olmayan hayvanlara benzetmek suretiyle aşağılık konuma düşürmüş olur. Hint orijinli olup çok eski zamanlarda Arapça ve Farsça'ya çevrilen Kelile ve Dimne, Ubeyd'in Muş u Gurbe'si, Şeyhi'nin Harnâmesi, Attar, Mevlânâ, Nâmık Kemâl, Şinâsi ve benzeri yazarların eserlerinde yer alan tilki, kedi, fâre, kurt, koyun, öküz, arslan ve benzeri hayvanların dilinden anlatılan hikâyelerin tamamının bu amacı taşıdığı söylenebilir. Günümüzde bile gazete ve dergi sayfalarında insanların hayvan figürlerinde ve hatta cansız varlıklar şeklinde karikatürize edilmiş olması, onların makam ve mevkilerini düşürerek kendilerine göre gerçek şahsiyetlerini halka göstermek amacını taşır" (Çiftçi, 1998: 176-177).

Divan edebiyatında hicve en yakın tür, mizahla beslenerek zaman zaman kişilere ve kurumlara yönelik eleştiriler getiren, kaba şaka ve alayların yer aldığı hezeldir.

Sözlükte kelime anlamı olarak ciddi olmayan, saçma, uydurma söz anlamlarına gelen hezel, terim olarak şaka, latife ve alay yoluyla yazılan şiirlere genel olarak verilen addır. Hezel yerine tehzil de kullanılmıştır. Tehzil daha çok meşhur bir kaside veya gazele aynı vezin ve kafiye ile yazılmış bir nazîre niteliğindedir. Mevcut zamanı, bu zamana ait insanı veya olayı eleştirmek için söylenen tehzilde nükte esastır. Divan şairleri incitme amacı gütmeyen tehzil yoluna gitmişlerdir (Mermer ve Koç Keskin, 2005: 40).

Divan şairlerinin bir kısmı hezel vadisinde usta söyleyişlere ulaşmışlardır. Eski el yazması kitapların sayfa kenarlarında sık sık hezel türü şiir veya pasajlara rastlanır. Yine letâifnâmelerde hezliyat içerikli bölümler bulunur. Hezel türündeki yazı ve şiirlerin toplandığı mecmualara da hezliyat mecmuası adı verilir.

Hezl, hicivlerden başlayarak *zem*, *kadh*, *şetm*, *ta'riz*, *latife*, *mutayebe* gibi mizah içeren edebî türlerle karıştırılmıştır. Hepsinde de takılma, alaya alma, şaka yollu yerme amacı ortak olarak karşımıza çıkar. Yapılan tasniflere göre hezl alay ederek küçük düşürme biçiminde tanımlanmış, alt kademesine *ta'riz* (sataşma ve taşlama), üst kademesinde *zem* (kınama), *hiciv* (yergi), *şetm ve kadh* (sövgü) konulmuştur (Pala, 1998: 304-312).

Hezelerde sadece alay ederek güldürme amacı güdülürken hicivde sosyal bir konu, toplumu ilgilendiren bir mesele veya gerçek bir kişiyi eleştirme esas alınmaktadır. İnsan onurunu incitmeye yönelik olduğu için İslamiyet'te hoş

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

karşılanmayan hicivlerde amaç; söz konusu kişiyi kötüleyerek, haysiyetini ve şerefini küçük düşürmektir. Bu nedenle egoizmin, kişisel kin ve ihtirasın ağır bastığı hicivlerde ağır bir dil kullanılır. Buna karşın, eskilerin hezliyat dedikleri, daha çok şakalaşmak, latife söylemek, nükte yapmak, nükte yaparken de zekice, zarifçe dokundurmak ya da güzel bir mazmunla iğnelemek amacına yönelik şiirler ise kimseyi incitme amacına yönelik değildir. Bu yönüyle hicivden ayrılır. Hezelerde zarif bir nükte veya güzel bir mazmun bulunur. Konu alaylı bir dille anlatılır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde Nâmik Kemâl'in *Hirrenâme*'sinin hiciv ve Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gürbe*'sinin ise hezel türünde kaleme alındığı görülmektedir.

Eserlerin Müelliflerinin Tanıtılması

Me'âlî

1490'da doğduğu tahmin edilmektedir. II. Bayezid dönemi âlim ve kadılarından Mustafa b. Evhaddüddin Yarhisarî'nin oğludur. Asıl adı Mehmed olup köse olduğu için de Köse Me'âlî lakabıyla tanınmıştır. Anne tarafından Fenârî ailesine mensup olan Me'âlî iyi bir öğrenim görmüştür. Gerek aldığı eğitim gerekse ailesinin konumu sebebiyle iyi bir göreve tayin edilmesi beklendiği halde hezliyata düşkünlüğü ve gençliğinde toplumun ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden hak ettiği yerlere gelemeyen şair, kasaba kadılıklarıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Müderris olmayı çok isteyen Me'âlî, ahlaki zaafı dolayısıyla bu göreve tayin edilmemiştir.¹ Mihaliç, Kepsut ve Fırt'ta kadılık yapmıştır. Denizli kadılığı talebi de yine aynı sebepten geri çevrilmiştir. Sofya ve Filibe kadılıklarının ardından, şehzadelikten tanıdığı Kanûnî Sultan Süleyman uhdesinde kalmak üzere Gelibolu kadılığına tayin edilmiştir. On yıl kadar rahat bir ömür süren Me'âlî, Gelibolu'da vefat etmiştir. (1535-36)

Uzun burunlu, zayıf ve köse olan Me'âlî'nin güleç yüzlü, şirin sözlü, şakacı ve alingan olduğu belirtilmekte, hafifmeşrepliğinin ve kendisini görenlerin gülmeden edemedikleri garip görünüşünün mesleğinde yükselememesine sebep olduğu kaydedilmektedir.² Şairin mesleki bakımdan ilerleyememesine sebep olan bir diğer husus, şiirlerinde devrin anlayışına ters düşecek şekilde hezle ve müstehcenliğe yer vermiş olmasıdır. Me'âlî müstehcenlik sınırlarını zorladığı, hatta zaman zaman aştığı

¹ "Latîfî Tezkire'tü'ş-şu'arâ adlı eserinde Şuh-tab ve dayire-i edebden haric fahşiyatı vardur gibi ifadeler kullanır" (Canım, 2000: 492).

² Latîfî tezkiresinde "...bezle-guy ve heykel ü heyetde ucube-şekl ü turfa-ruy ve ruy-ı turfası bi-muy idi. A'ni ru-yı bi-muyı debagat olunmuş deriye ve kısm-ı acayizden yüzi buruşmuş acuze kariya benzerdi..." ifadelerini kullanmıştır.

Özlem ŞAHİN

için özel hayatında da sıkıntı çekmiştir. Kaynaklarda bununla ilgili çeşitli anekdotlar kaydedilir. Me'âlî'nin müretteb divanı günümüze kadar ulaşmamıştır. Ancak mecmualar taranarak derlenen şiirleri Edith Ambros tarafından *Candid Pestrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16. Century* adıyla yayımlanmıştır. (Berlin 1982) Eser bir kaside, bir Arapça kıta, beş tarih, sekiz murabba, bir destan, 270 gazel, 36 Türkçe kıta ve 61 müfreden meydana gelmektedir. Me'âlî'nin divanı içinde dikkate değer şiirlerden biri semai tarzında kaleme aldığı destandır. Destanda, Osmanlı tarihlerinde Şahkulu Baba Tekeli'nin devlet isyanı anlatılmakta ve bu isyana II. Bayezid'in müdahale etmesi istenmektedir. Destan elde mevcut heceyle yazılmış ilk tam şiir olması açısından da önemlidir. Bu şiirin dikkat çeken önemli bir özelliği ise hece ve aruz birlikteliğinin XIII. Yüzyılda başlayan bir gelenek olmayıp eskiden beri var olageldiğini göstermiş olmasıdır.

Genellikle geleneğin gerektirdiği duyularını ifade eden divan şiirinin özelliklerine uymayan Me'âlî, şahsi yaşayışını, arzu ve sıkıntılarını şiirlerine yansıtmıştır. İzlediği bu yol çağının alışkanlıklarıyla uyum sağlamadığı için yazdıkları kendisine zarar vermiş ve takipçisi de pek olmamıştır. Muhtevanın ötesinde yine kendi durumunu anlatmaya uygun bir form olarak divanında murabba ve kıta nazım şekilleriyle müfredlere yer vermiştir (İsen, 1998: 201-202).

Nâmık Kemâl

2 Aralık 1840'ta Tekirdağ'da doğdu. Babası müneccim başı Mustafa Âsım Bey'dir. Baba tarafı I. Mahmut döneminde İran harplerinde şehit olan sadrazam Topal Osman Paşa'dan gelir.³ Annesi, Konica eşrafından mirlihanlığa kadar yükselen Abdüllatif Paşa'nın kızı Nesime Hanım'dır. Annesinin ölümü üzerine çocukluğunu ve gençlik yıllarının uzunca bir dönemini Abdüllatif Paşa'nın yanında geçirir. Dedesinin memuriyeti gereği memleketin çeşitli bölgelerini dolaşır. Kars'ta bulunduğu sıralarda Şeyh Vâizzâde Mehmed Hâmid Efendi'den tasavvuf ve edebiyat dersleri alır. Sonra dedesi ile Sofya'ya gider. Burada Arapça ve Farsça öğrenir. Nâmık Kemâl, Sofya'da on altı yaşında iken evlenmiştir. Nâmık Kemâl'in hayatında birçok şeyi erken yaşamasını

³ "Topal Osman Paşa'nın oğlu, şair Ahmed Ratib Paşa (ölümü 1757), hâcegân sınıfından vezirliğe kadar yükseltilmiştir. Onun oğlu ve Kemâl'in dedesi Şemseddin Bey (ölümü 1825) Selim III tarafından o kadar sevilen ve ona ihanetiyle etrafı şaşkırtan mabeyincilerdendir. Kemâl'in babasının Abdülâziz devrinde fazla rağbet görmemesinde bu hadisenin tesiri olabileceği gibi, tarihi çok seven fikirlerinde ondan hız alan

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

Tanpınar şöyle ifade eder: “Zaten onda her şey böyle erkendir. On dört yaşında iken bir defter dolusu şiiri bulunacaktır. Yirmi iki yaşında divan sahibidir. Yirmi beş yaşında devrin en meşhur imzası olarak tanınır” (Tanpınar, 1997: 343).

1857’de Sofya’dan İstanbul’a döner. Leskofçalı Galib, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni gibi şairlerin toplandığı Encümen-i Şuarâ’nın arasında bulunur. Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası’nda çalışmaya başlar. Eski şiir geleneğine sahip olan Kemâl, İstanbul’a gelişinin beşinci yılında Şinâsi ile tanışır ve artık onun için yeni bir dönem başlamıştır. Tasvir-i Efkâr ile gazetede yazmaya başlar. Meşrutiyet idaresini kurmak üzere sonradan Yeni Osmanlılar Cemiyeti adını alacak olan İttifâk-ı Hamiyet adlı gizli cemiyete girerek politikaya atılır. Dönemin hükûmetini eleştiren yazılar yazdığı için İstanbul’dan uzaklaştırılmak üzere 1867’de Erzurum vali yardımcılığına tayin edilir. Bu göreve gitmeyen Kemâl, Ziyâ Paşa ve Ali Suavi ile birlikte Mustafa Fâzıl Paşa’nın desteğiyle (17 Mayıs 1876) Paris’e gelir (Tekin, 2010: 811-814).

Kısa süre sonra Londra’ya geçen gençler burada Hürriyet gazetesini çıkarırlar. Fakat Mustafa Fâzıl Paşa’nın İstanbul’a dönmesi ve Ziyâ Paşa ile birlikte diğer cemiyet üyelerinin Hidiv İsmail Paşa ile iş birliği yapmış olması Kemâl’i çok üzer. 15 Kasım 1870’de İstanbul’a döner. 1872’de İbret’i tekrar çıkarmaya başlar. Hükûmeti eleştiren yazıları ve Mithat Paşa’nın görevden alınmasına sebebiyet veren Mahmûd Nedîm Paşa’yı ağır bir dille eleştirir. Gazete 4 ay kapatılır. Kendisi de Gelibolu mutasarrıflığına tayin edilir. Tekrar İstanbul’a dönen Kemâl, İbret’in başına tekrar geçer. 1 Nisan 1873’te Gedikpaşa Tiyatrosu’nda oynanan Vatan piyesi sonrası halkın gösteri yapması sonucu gazete tekrar kapatılır. Kemâl ve gazeteci arkadaşları sürgüne gönderilir. 38 ay boyunca Magosa’da kalan Kemâl, edebiyatla daha çok ilgilenme fırsatı elde etmiş olur. Hemen hemen bütün tiyatro eserlerini, ilk romanı olan İntibah’ı ve edebî tenkitlerini burada kaleme alır. Nâmık Kemâl’in sürgünden kurtulması Abdülâziz’in hal’i ile mümkün olur. V. Murad’ın tahta geçmesinin ardından arkadaşları ile birlikte hürriyetlerine kavuşurlar.1876’da Şûrâ-yı Devlet üyesi olur. Kânûn-ı Esâsî’yi hazırlamakta olan heyette yer alır. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından 1877-Rus Harbi patlak verir, Sultan Abdülhamid Meclis-i Mebusan’ı kapatırken meşrutiyeti savunanları da İstanbul’dan uzaklaştırır. Kemâl, 1879’da Midilli’ye mutasarrıf tayin edilir. Rum ahalisinin ve bazı memurların şikâyeti üzerine

Nâmık Kemâl’in baba tarafından fazla bahsetmemesinin bir sebebi de bu vak’a olabilir” (Tanpınar, 1997: 342).

Özlem ŞAHİN

1884'de Rodos mutasarrıflığına nakledilir. Rodos'ta üç caminin inşasına ön ayak olduğu için Abdulhamid 1886'da imtiyaz madalyası verir. 1877 yılında Sakız mutasarrıflığına tayin edilen Nâmık Kemâl'in sağlığı burada daha çok bozulur. Osmanlı tarihini yazma gayreti ile yeniden başlayan çalışmalarının ilk cüzünün neşrinin sarayca engellenmesi, basılan nüshaların toplatılması Nâmık Kemâl'i çok yıpratır. Zatürreden dolayı 2 Aralık 1888'de hayatını kaybeder (Akün, 1998: 361-378).

Nâmık Kemâl, Encümen-i Şuarâ'ya katılmış, ilk şiirlerini divan şiiri geleneğinde yazmıştır. Çocuk denecek yaşta şiir yazmaya başlayan Kemâl, Sofya'da bir defter dolduracak kadar manzûme meydana getirmiştir. Divan sahibi olan Kemâl, şiirlerinde Nâmık mahlasını kullanmış, Fehîm-i Kadîm, Nef'î, Nâilî gibi şairlere nazîreler yazmıştır. Şairin tasavvuftan ilham aldığı görülmektedir. Tercümân-ı Hakikat'te Hitâm-ı Acemî, Eddâî Kemâl gibi takma adlarla gazeller inşa etmiştir (Hocaoğlu 2012: 704).

Başlıca eserleri: Devlet-i Âliyyenin Devr-i İstilâsına Dâir Bir Makaledir (1867), Bârîka-yı Zafer 1872, Salâhaddin-i Eyyûbî (Evrak-ı Perişan serisinden, hâl tercümesi,1.cüz, Devr-i İstilâ ile birlikte basıldı.1872), Fatih Sultan Mehmed (Evrâk-ı Perişân serisinden hal tercümesi, 2. Cüz, 1872) Yavuz Sultan Selim (Evrâk-ı Perişân serisinden hal tercümesi 3. Cüz, 1872), Vatan Yahud Silistre (Oyun,1891), Silistre Muhasarası (1892), Bahar-ı Dâniş (1892), Âkif Bey (Oyun, 1874), Celâleddin Harzemşâh (Oyun, 1898), Terceme-i Hâl-i Nevruz Bey (1874), Gülnihâl (Oyun, 1875), İntibâh (Roman, 1876), Cezmi (Roman,1882-1886) Mes Prisons Muahezenâmesi (1887), Muntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr (Siyasi makaleleri, 1888), Tahrîb-i Harâbât (1887), Takîb-i Harâbât (1888), Muntehabât-ı Tasvir-i Efkâr (Edebiyatla İlgili Makaleleri,1889), Kemâl Bey'in İrfan Paşa'ya Mektubu (1887), Rüyâ (1889), Osmanlı Tarihi-Medhal (4 cilt-1889, 1910, 1911, 2005) Millet-i İsrailiye (1889), Mukaddime-yi Celâl (1889), Vâveylâ (1911).

Diyojen

Osmanlı Devleti'nde Türkçe olarak yayımlanan ilk mizah dergilerinden biridir. 24 Kasım 1870'de Rum asıllı Teodor Kasab tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Diyojen, Osmanlı basın tarihinde Türkçe olarak çıkarılan mizah dergilerinin dördüncüsü olmakla birlikte içerik itibarıyla ilk siyasi mizah dergisidir. Paris'te eğitim görmüş olan Teodor Kasab, çevresinde topladığı güçlü kalemler sayesinde Diyojen'in devrin en yüksek tirajına ulaşmasını sağlamıştır. Mahmûd Nedîm Paşa'nın azlinden

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

sonra (1872) Diyojen'deki makale ve fıkraların büyük bir kısmının Nâmık Kemâl tarafından kaleme alındığı bilinir. Osmanlı'ya son derece bağlı bir dış politika sürdüren Diyojen'in içeriğinin büyük bir bölümü memleketin siyasi ve sosyal hayatı hakkında yazılan mizahi tenkit ve tarizlerdir. Bu yazılar ve manzûm taşlamalar mizahi havada olmasına rağmen devrin tenkit anlayışını aşan niteliktedir. Bu nedenle dergiye sürekli ihtar verilmiştir. İhtarlar riayet edilmediğinden dolayı da hükûmet dergiyi dört defa kapatmış, beşincisinde ise imtiyazını iptal ederek yayımını yasaklamıştır (Ebuzziya, 1998: 479).

Besleme basınının rağbet gördüğü bir ortamda hükûmetten hiçbir maddi destek istemediğini beyan eden Teodor Kasap, sadece basın özgürlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu fikrine binaen Diyojen logosunun altında ünlü filozof Diyojen'in İskender'e söylediği "Gölge etme başka ihsan istemem" söylemine yer vermiştir (Çakır, 2006: 168).

Dergi karikatürleri ve daha çok hiciv ağırlıklı mizah yazılarıyla dönemin Osmanlı yönetimini eleştirmiş; adaletsizlik, kanunsuzluk, yolsuzluk ve haksızlık karşısında protest bir tavır sergilemiştir. Mutlakiyet yönetimi, ağır bir dille eleştirilmiş ve dergi bu tutumundan dolayı 3 kez kapatma cezası almıştır ve son olarak 13 Ocak 1873'te basın hayatına veda etmiştir.

Diyojen dergisi 1 Haziran 1872 tarihinde Mahmûd Nedîm Paşa Kabinesi'ni eleştiren ve göreve yeni getirilen Mithat Paşa Kabinesi'ni öven karikatürü sonrası kapatılmıştır. Yayın hayatına devam eden Diyojen, 14 Ağustos 1872'de 128. Sayısında Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme'sini* yayınlamıştır. Mahmûd Nedîm Paşa'yı hicveden bu manzûme büyük ilgi görmüştür.

Diyojen'in 132. sayısında da *Hirrenâme'sine* yazılmış bir nazîre yayımlanmış ve burada kedi yerine köpek ifadesi kullanılmıştır. Bunun üzerine dergiye ihtarname gönderilmiştir. Ancak Diyojen yazarları bu durumu dikkate almamış ve hiciv içerikli yazıları yayımlamaya devam etmişlerdir. 10 Ocak 1873 tarihli 183. sayısından sonra bir bildirimle⁴ derginin yayın hayatına son verilmiştir.

⁴ "Diyojen, mizah gazetesi olduğunu ileri sürerek, terbiye kurallarının ve hükûmet idaresinin izin veremeyeceği bir yolda dil kullanmayı âdet edinmiş ve bu yoldan vazgeçmesi için birçok kez ihtar ve tenbih ve birkaç kez kapatılmışsa da yine aynı yolda ısrar ve 179, 180, 182 nolu sayılarında bazı tanınmış kimselerin namlarına ve onurlarına dokunacak isnatları imzaları altında sahte mektuplar yayımlamak üzücü hareketine cesaret etmiş olduğuna ve bu yolda devam etmesi asla uygun olmayacağından, 12 Mart 1867 tarihli kararname uyarınca aşağıdaki tarihten başlayarak müsaadesi iptal edilmiş ve tümüyle kapatılmıştır" (Çakır, 2006: 170).

Me'âlî'nin Mersiye-yi Gürbe Adlı Manzûmesi

Çıkdun elden n'idelüm ansızun eyvâh pisi
Yandun ölüm odına derd ile nâgâh pisi
Hasretâ şîr-i ecel buldı sana râh pisi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁵

Kanı ol bebr bakışlu kanı ol şîr-i zeman
Kanı ol virmeyen arslan ile kaplâna emân
Kanı ol olduğu evde komıyan hıç sıçan
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁶

Katı lâg-bâz idi gâyetde eyü kişiyidi
Gökde uçan kuşu avlamak anun işiyidi
Yidüğü çörek idi dibleyidi pişiyidi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁷

Serçe dutar gibi dutardı tavukla kazı
Kendü akrânı gibi şîr ile iderdi bâzî
Niçe kâfir sıçan öldürmüş idi ol gâzî
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁸

Gâh tesbîh geçürürdi gehî banlar idi
Ahiret korkusunu bilür idi anlar idi
Bû Alî görse zekâsını anun tanlar idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁹

Ağlamakdan ana gözsiz sepel oldı a'mâ
Kıldı maymûn tenini kanlu yaşı kızıl ala

⁵ Çıktın elden ansızın n'edelim eyvah kedi/ Bir anda dertten ölüm ateşinde yandın kedi/ Ey özlenen ecel aslanı seni aldı götürdü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁶ Nerde o bebr bakışlı, nerde o devrin yığıdi/ Kaplan ile aslana aman vermeyen nerde/ Nerde evde sıçan koymayan/N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁷ Hayli oyuncu ve çok iyi kişiydi/ Gökte uçan kuşu avlamak onun işiydi/ Çörek, dible, pişi yerdı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁸ Serçe tutar gibi tutardı tavukla kazı/ Aslanla kendi akranı gibi oynardı/O gazi nice kafir sıçan öldürmüştü/N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁹ Bazen tespih çeker bazen çağırırdı/ Ahiret korkusunu bilir anlardı/ Ebu Ali (İbn Sina) onu görse zekasına şaşırırdı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

Kurd u dilkü tağa düşdiler oluban şeydâ
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁰

Şîr-i merd idi bahâdurdı yavuz gürbeyidi
Yaşlu sanman anı genc idi katı körpeyidi
Bıyığı kıllarınun her biri bir harbeyidi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹¹

Cenge basar idi kasd idicek şîr-i neri
Peñçesile dutar atar idi evrânı beri
Hiç kaçırmazdı yitişüp dutardı keleri
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹²

Hûb-âvâz ile ol şâm u seher mavlar idi
Sansarı hiç mecâl itmez idi avlar idi
Ana öykünmez idi şîr abes güvler idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹³

Görse boğardı barağı kovar idi çakalı
Yolar idi eline girse keçinün sakalı
Her öğünde yir idi keklik ile boz bakalı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁴

Derisi kâkum u semmûr u vaşakdan yeg idi
Râst idi hüsni gibi hulkı dahı gökçek idi
Kedi sanman anı ol bir ala gözli beg idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁵

¹⁰ Ona ağlamaktan kör oldu gözsüz köstebek/ Kanlı göz yaşı kutlu bedenini al kırmızıya çevirdi/ Kurt ile tilki delirip dağa düştü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹¹ Erkek aslandı, güçlüydü, yaman kedydi/ Yaşlı sanmayın onu gençti, körpeydi/ Bıyığının tellerinin herbiri mızrak gibiydi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹² Cenkte kendine kasedecek her erkek aslanı yenerdi/ Ejderhayı pençesiyle tutup atardı/ Kertenkeleyi kaçırmaz yakalardı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹³ Güzel sesiyle sabah akşam miyavları/ Sansarı hiç yorulmadan avlardı/ Kertenkeleyi kaçırmaz, yetişip tutardı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁴ Barağı boğar, çakalı kovardı/ Keçinin sakalını tutar yolardı/ Her öğünde keklik ve boz bakalı yirdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁵ Derisi kakum, samur ve vaşaktan daha iyiydi/ Cismi gibi huyu da güzeldi/ Onu kedi sanmayın ela gözli bir beydi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

Her seher kalkar elini yüzünü yur idi ol
Katı pâk idi vü her vech ile maúmûr idi ol
Kimse bilmezdi anun kadrini bir nûr idi ol
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁶

Degme gûyendeye yoğ idi anun âvâzı
Zühre işitse sadâsın bırakırdı sâzı
Hiç sevmezdi ne sûfîyi vü ne gammâzı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁷

Rûhu şâd ola ki incitmez idi kimseneyi
Ne gönindeki biti ne kulağında keneyi
Paşa ile başı hoş idi severdi teneyi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁸

Anrasa heybet ile inler idi kevn ü mekân
Mavlasa sît ü sadâsıla dolar idi cihân
Defterin dürdü anun bu devrân-ı zemân
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁹

Katı nuhsind idi dilkü gibi çok yaşlu idi
Kurd ile hasm idi kaplan ile savaşlu idi
Serv-kadd idi ala gözlü kara kaşlu idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²⁰

Sever idüm ben anı cân ile mahbûb gibi
Her gice koyar idüm koynuma bir hûb gibi
Pâk iderdi ev için kuyruğı cârûb gibi

¹⁶ Her sabah elini yüzünü yıkardı/ Çok temiz ve her yönüyle mükemmeldi/ Onun kadrini kimse bilmezdi o bir nurdu/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁷ Onun sesi değme şarkıcıda yoktu/ Zühre sesini duysa sazını bırakırdı/ Sufiyi de gammazı da sevmezdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁸ Ruhu şad olsun kimseyi incitmezdi/ Ne tenindeki biti ne de kulağındaki keneyi/ Paşa ile başı hoştu teneyi severdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁹ Heybetle kükrese kainat inlerdi/ Miyavlasa cihan sesiyle dolardı/ Bu kader onun defterini dürdü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁰ Çok zarifti, tilki gibi yaşlıydı/ Kurt ile düşman, kaplan ile kavgalıydı/ Servi boylu, ela gözlü, kara kaşlıydı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²¹

Kurtarurdu yılan ağzına düşen kurbağayı
Yuvalardı sıçan oynar gibi kaplumbağayı
Taşağı kılına saymaz idi diz-dâr ağayı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²²

Kâmil idi hem edebli idi hem uslu idi
Akil idi eyü soy idi kişi aslu idi
Receb ayıdı vefât itdüği güz faslı idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²³

Ey Me'âlî anun öldüğünü kim ağlamaya
Acıyup hasret ile cânını kim dağlamaya
Cûş idüp kanlı yaşı seyl oluban çağlamaya
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²⁴

Şimdiden gerü sıçan duta bütün dünyâyı
Kemüre hegbeyi çuvalı dele torvayı
İnlede yohsulı vü yohsul ide hem bayı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi.²⁵ (İsen, 1993: 138-142)

Nâmık Kemâl'in Hırrenâme'si²⁶

Kedimin her gece böbrekle dolardı sepeti
Yok idi ni'metinin, râhatının hiç adedi
Çeşm-i şehlâ nigehe fârik iken nîk ü bedi
Sardı etrâfını bin dürlü adûlar

²¹ Ben onu candan sevgilim gibi severdim/ Bir güzeli alır gibi her gece koynuma alırdım/ Evin içini süpürge gibi kuyruğu ile temizlerdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²² Yılanın ağzına düşen kurbağayı kurtarırdı/ Fareyle oynar gibi kaplumbağayı yuvarlardı/ Dizdar ağayı taşağı kılına saymazdı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²³ Olgundu, edepli ve uslu idi/ Asil ve akıllı biriydi/ Recep ayında öldü, mevsimlerden güzdü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁴ Ey Me'âlî onun ölümüne kim ağlamaz/ hasret acısıyla canını kim dağlamaz/ Kanlı göz yaşı sel olup çağlamaz/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁵ Bundan sonra bütün alemler fareler tuta/ Heybeyi, çuvalı kemire; torbayı dele/ Yoksulu inlete ve zengini yoksul ede/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁶ Diyojen dergisinde yayınlanan şiirde şöyle bir not bulunmaktadır: "Meraklı bir beyin sevgili pamuk kedisinin bir savaşa farelerin vücuduna açtığı yaralar yüzünden ölüp gözlerden kaybolması üzerine üzgün bir vaziyette söylediği mersiyedir."

Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi²⁷

Keyfi gelse bıyığın oynatarak murlar iken
Kızdırırsan yüzüne atlayarak hırlar iken
Kuyruğu geçse ele dırlanarak zırlar iken
Sofrâda her kedinin def'ini hâzırlar iken
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi²⁸

Keseyi kapsa dökerdi yere hep pâreleri
Cigere işler idi tırnağının yâreleri
Koşturur oynar idi kukla gibi fâreleri
Deliğe sokmaz idi bir gün o âvâreleri
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi²⁹

Ne zamân bir tarâfa hışım ile saldırırsa eğer
Başı kaplan kesilüp kuyruğu gûyâ ejder
Hasmını yan bakışı eyler idi zîr ü zeber
Yanına uğramamıştı ebedi havf ü hazer
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³⁰

Ûrperir tüyleri bir kerre deyince mırnav
Korkudan başlar idi lerzişe bakkâl ile manav

²⁷ Kedimin sepeti her gece böbrekle dolardı/ Sayısız nimet ve rahatlık içindeydi/ Şehla bakışlı gözü, iyiyi kötüyü ayırtan iken/ Etrafını bin türlü düşman sardı/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

²⁸ Keyiflenince bıyığını oynatarak murlarken/ Kızdırılınca yüzüne atlayıp hırlarken/ Kuyruğu ele geçince dırlanıp zırlarken/ Sofradaki her kedinin defini hazırlarken/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

²⁹ Keseyi kapınca paraları yere dökerdi/ Tırnağının açtığı yara cigere işlerdi/ Fareleri koşturup onlarla kukla gibi oynardı/ Avareleri bir gün deliğe sokmazdı/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

³⁰ Ne zaman hışımla bir tarafa saldırırsa/ Başı kaplan kesilir kuyruğu ejderha/ Düşmanını yan bakışı ile yerle bir eder/ Korkmak ve sakınmak hiç yanına uğramamıştı/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

Saldırırdı âdeme bulmaz ise başka bir av
Yüzünü görse köpekler diyemezken hav hav
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³¹

Sokulunca yataga kogmak ile gitmez idi
Okşamakla tokadı tekmeği farketmez idi
Yiyecek görse gözü mırlaması bitmez idi
Neylemezdi daha kalsaydı eger nitmez idi
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³²

Etmedik yer mi kodu savleti dünyâda harâb
Ne imâret ne kebâbcu ne salâşu ne kasâb
Hep şaşup kalmış iken bahtına akrân etrâb
Akıbet eyledi devrân anı da mâh u türâb
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³³ (Ergün, 1941: 34-35)

1871 yılında sadrazamlığa getirilen Mahmûd Nedîm Paşa, Ali Paşa'ya karşı duyduğu kin sebebiyle birçok kişiyi vazifeden almıştır. Kurumlar arası birçok memurun görev yerini değiştirmiştir. Bu arada Hüseyin Avni Paşa'yı Isparta'ya sürdürerek, ileride şehit edilecek olan Sultan Abdülaziz Han'ın başına gelecek hadiselerin tohumunu atmıştır. Nâmık Kemâl, Mahmûd Nedîm Paşa'nın bu yönetiminden çok rahatsız olmuştur.

Hakkındaki yolsuzluk dedikodularının artması sebebiyle görevden alınan Paşa, İstanbul'dan uzaklaştırılmış lakin 1875'te yeniden sadrazamlığa getirilmiştir. 1876 Mayıs'ında binlerce kişinin iflasına sebebiyet verecek bir olaya imza atmıştır. Aldığı bir

³¹ Bir kere miyav deyince tüyleri ürperir/ Bakkal ile manav korkudan titremeye başladır/ Başka av bulamazsa insana saldırır/ Yüzünü gören köpekler havhav diyemezken/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

³² Yatağa sokuldu mu kovmak ile gitmezdi/ Okşamakla tokadı tekmeği farketmezdi/ Gözü yiyecek gördü mü mırlaması bitmezdi/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

³³ Hücumu dünyada harap edilmedik yer bırakmadır/ Ne hayır evi ne kebabçı ne salaş ne kasap/ Bahtına akranları, arkadaşları şaşıp kalmışken/ Felek onu da sonunda ay ve toprak eyledi/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

kararname ile faizler aniden yarıya inmiş ve akabinde piyasalar birbirine girmiştir. Kendisinin ve yakınlarının mevcut bonolarını bir gece evvel el altından sattırması ve bu nedenle kendisi operasyondan hiçbir zarar görmemiştir.

İç işlerini sıkıntıya sokan Paşa, Avrupa'ya dönük bir dış siyasetin daha yerinde olacağı bir dönemde Rusya tarafını tutarak Osmanlı devletinin menfaatlerini hiçe saymıştır. Önemli kararları Rusya sefiri General İgnatıyef'e danışarak alan ve elçinin söylediklerinin dışına çıkmayan Mahmûd Nedîm Paşa'ya "*Nedîmof*" lakabı verilmiştir.

Adeta gelen gideni aratmıştır. Kemâl bu durumu şöyle ifade eder: "Ali ve Fuad Paşa'lar büyük küçük suistimallere rağmen, devlet nüfuzunun Bâbiâli'de kalmasında muvaffak olmuşlar, yıpratıcı gayretler sayesinde olsa bile, hükümdarın üzerinde bir nevi velayet kurabilmişlerdi. Muvazenesiz denecek kadar haris ve her türlü ahlâk kaydında mahrum bir adam olan Mahmûd Nedîm Paşa ise bütün devlet idaresini saraya devretmiş, üstelik bununla da kalmayarak yerini sağlamlaştırmak ve etrafındakileri tatmin edebilmek için 1839'dan beri kurulan her şeyi alt üst etmişti" (Tanpınar, 1997: 354).

"Nâmık Kemâl 'İbret'teki bir makalesinde bu zamanı, kıyaslarda kendisine has mübalağa ile 'on bir aylık bir idare geçirdik ki Devlet-i Âliye'nin, Kazak süngüleri Silivri'de, süvari bayrakları Kütahya'da [Mısırlı İbrahim Paşa'nın muntazam suvarisi olacak] görüldüğü zamanlar bile o kadar buhran geçirdiği yoktu' diye anlatır" (Tanpınar, 1997: 354).

Tanzimat'a kadar geçen zaman içinde hicviyelerde hemen hemen kişisel düşmanlıklar ve çekememezlikler konu edinilir. Ancak Tanzimat'la birlikte şair toplum hayatına dikkat çekerek, dönemin yöneticilerini, yönetim tarzını, yapılan haksızlıkları, eşitsizlikleri, usulsüzlükleri, yolsuzlukları affetmez, tüm bu olanları hicvetme yoluna gider. Ülke koşullarının çok da parlak olmadığı bir dönemde, çağdaşları, dönemin önde gelen devlet adamlarına -realiteden uzaklaşarak-medhiyeler düzerken "vatan" ve "hürriyet" şairi olarak tanınan Nâmık Kemâl, sosyal, siyasal, iktisadi ve idari çarpıklıkları dile getirmek için hiciv dilini tercih eder.

Mizahçılar toplumun tabibidir. Toplumsal sıkıntıları teşhis etmede ve çare üretmede kıvrak zekâlarıyla ön plana çıkarlar. Başkalarını övmek her dönemde kolay olmuştur. Ancak birini yermek ve özellikle bu kişi örneğin sultan veya vezir gibi güçlü bir kimse ise iş daha da güçleşir ve beraberinde bir takım riskleri de getirir. Dönemin

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

sadrazamı Mahmûd Nedîm Paşa'yı³⁴ hicveden *Hirrenâme*, 14 Ağustos 1872'de Diyojen'in 128. sayısında yayınlanır. Bu manzûme öyle büyük bir ilgi görür ki derginin 133. sayısında yeniden yayımlanır, akabinde bestelenir ve notasıyla birlikte tekrar basılıp satılır. Daha sonrasında da yine Nâmık Kemâl, Mamud Nedim Paşa'ya hitaben *Hirrenâme*'ye nazîre olarak "Köpek Mersiyesi" yazmış ve Diyojen'in 132. sayısında yayınlanan bu manzûmede kedi yerine köpek ifadesi kullanılmıştır. Bu manzûmelerin Diyojen'de yayınlanmasından kısa bir süre sonra mizah dergisi kapanmış, kendi gibi birçok arkadaşı işsiz kalmıştır.

Nâmık Kemâl, hicviye türündeki eserini altışar dizelik bendlerden oluşan "müseddes" adı verilen nazım şekli ile yazmıştır. Kafiye örgüsü aaaaAA-bbbbAA-ccccAA... şeklindedir. *Hirrenâme*'sinde ilk bendin son iki dizesi her bendin sonunda aynen tekrar edilmiştir. Bu nedenle mütekerrir müseddestir. Aruzun feilâtün/feilâtün/feilün kalıbı ile yazılmıştır.

Rüşvete düşkünlüğü bilinen Mahmûd Nedîm Paşa şiirde sepeti böbrekle dolan dişi bir kediye (Sadrazamın dişi bir kediye benzetilmesi ağır bir tahkirdir) benzetilmiştir. Sadrazam, rüşvet ve yolsuzluklarını dile getiren birileri olduğunda adeta kedi gibi etrafındakilere saldırmaktadır. Kemâl, Mahmûd Nedîm Paşa'nın rüşvet aldığına dair imalarda bulunmuştur. Kendisinden başkasına tahammül edemeyen sadrazam etrafındaki yüksek dereceli idareciden en düşük memuriyete kadar kim varsa hepsi ile kukla gibi oynamaktadır ve hiç birine dirlik vermemektedir. Şair,

³⁴ 1818 yılında İstanbul'da doğdu. Şam ve Bağdat valiliklerinde vazife yapan Mehmed Necip Paşa'nın oğludur. Öğreniminden sonra Bâbîâlî'de Sadâret Mektûbi kaleminde vazifeye başladı. Devletin önemli kademelerinde çalışarak, 1847'de Hâriciye müsteşarı oldu. 1855'te Şam, 1856'da İzmir valiliklerinde bulunan Mahmûd Nedîm Paşa, 1858'de Tanzimat meclisi üyesi oldu. 1860'da Trablusgarb valiliğine getirildi. 1872'de Ali Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa getirildi. On bir ay süren sadrazamlığı sırasında, beş serasker, dört bahriye, dört adliye, beş maliye nâzırı, altı tophane müşiri, beş sadaret, altı serasker müsteşarı, sayılamayacak kadar vali ve taşra memurlarını değiştirmesi, devlet işlerini karıştırması bakımından dikkat çekici hususlardır. Valiliklerin ödeneklerini kesmesi, lüzumsuz yeni valilikler kurarak idareyi karıştırması, 1872'de görevinden alınarak Kastamonu valiliğine gönderilmesine sebep oldu. Adana valiliğinde de bulunduktan sonra 1875'te ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Hersek isyanına, Sırbistan ve Bulgaristan'daki ayaklanmalara engel olamayan Mahmûd Nedîm Paşa'nın bütçe açığını kapamak için aldığı tedbirler devletin mali durumunu gittikçe kötüleştirdi. Rus elçisinin telkinlerine kapılarak Bulgaristan ihtilaline karşı askeri tedbir almaması, Balkanlardaki çeşitli hadiseler, Bosna-Hersek isyanlarındaki başarısızlıkları, mali krizin artması sebepleriyle, 12 Nisan 1876'da vazifeden alındı. Çeşme, Sakız'da ikamete memur edildikten sonra Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanında affedilerek İstanbul'a döndü. 14 Mayıs 1884'te öldü. Mahmûd Nedîm Paşa, Tanzimat devrinde yetişen şair ve yazarlardandır. Şiirlerini topladığı divanı ve Reddiye adlı bir risalesi vardır. Hikâye-yi Melik-i Muzaffer, devlet idaresine ait Âyîne ve nazım olan Hasbihâl adlı eserleri yayınlanmıştır.

sadrazamın vücuduna ait kusurlarını alaya almıştır. Gözleri şaşkınlıkla olan paşa iyiyi kötüyü bilen biridir. Ancak etrafında nedense düşmanları vardır! Birçok defa görevden alınmasına yani kovulmasına rağmen yeniden göreve gelen sadrazamın bu durumu rüşvetçi, haris, çıkarıcı kişiliğine bağlanmaktadır.

Me'âlî, hezel türündeki eserini dörder dizelik bendlerin birleşmesinden oluşan "murabba" adı verilen nazım şekli ile yazmıştır. Kafiye örgüsü aaaA-bbbA-cccA... şeklindedir. İlk bendin son dizesi her bendin sonunda aynen tekrar edilmesinden ötürü murabba-yı mütekerrirdir.

Daha önce de belirtildiği gibi hezliyatta kişiler, vakalar, müesseseler veyahut adet ve gelenekler alaycı bir dille eleştirilir. *Mersiye-yi Gurbe'*de şair mizahi bir dille mersiye tehzil etmiştir. Şair ölen kedisinin ardından alaycı bir dille mersiye yazmıştır. Mersiyelerde abartılı bir şekilde methiyelere rastlanır. Meâlî de kedisini methetmektedir. Ancak şairin kedisine atfettiği özellikler öylesine mübalağalıdır ki okuyan kişi kendini gülmekten geri alamaz.

Kükrediği zaman dünyayı inleyen, arslana kaplana aman vermeyen bir kedi vardır karşımızda. Öyle ki Ebu Ali (İbn Sina) onun zekâsını görse şaşırır. Kedi, gökte uçan kuşu avlar; tavuğu, kazı serçe tutar gibi tutar. Oyun arkadaşı arslandır. Yiğittir, güçlüdür ve çok gençtir. Aynı zamanda iyi huylu, soylu bir sevgilidir kedi. Çünkü şair geceleri kedisini koynuna alarak uyumaktadır. Arslanla kaplanla cenk etmektedir. Yılanı kertenkeleyi pençesi ile avlamaktadır. Öyle güzel bir sesi vardır ki Zühre yıldızı onun sesini işitse elindeki sazı bırakır. Ancak diz-dar ağayı, sufiyi ve gammazı hiç sevmez. Kimseyi incitmeyen kedi tenindeki bite kulağındaki keneye bile dokunmaz. Uzun boylu, kara kaşlı, ela gözlüdür. Süpürge gibi kuyruğu ile evi temizler. Yılanın ağzına düşen kurbağayı kurtarır.

Görüldüğü üzere şair ölen kedisinin arkasından yazılan mersiyeleri alaya alarak bir manzûme yazmıştır. Burada amaç, özellikle döneminin şairlerince konu edinilen mersiyeleri tehzil etmektir. Hicivdeki gibi zemmetme, tahkir etme veyahut aşağılama amacı güdülmemektedir. Ayrıca manzûmede kedinin sufileri, gammazları ve dizdar ağayı sevmemesi şairin mizacı hakkında bize ipuçları sunmaktadır.

Nâmık Kemâl'in *Hırrênâme'sine* baktığımızda Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gurbe'sine* nazîre şeklinde yazıldığı görülür. Bu noktada kısaca nazîre kavramına temas etmemiz

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

gerekmektedir. Nazîre, bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir demektir. Hangi özelliklerinden dolayı bir eserin nazîre olabileceğine dair muhtelif fikirler vardır. “Bazı retorikçilerle edebiyat tarihçilerine göre bir şiirin nazîre sayılabilmesi için esas alınan şiirle aynı vezin ve kafiyede olması yeterliyken bazılarına göre aralarında ifade ve konu birliği de aranır” (Pala, 1998: 456). Nazîrede kesin olmamakla birlikte şu üç özellik aranmıştır: Vezin birliği, redif birliği, teşbih unsurları açısından birlik (Mermer ve Koç Keskin, 2005: 83). Nazîrelerin önemli bir özelliği, model alınan şiirde kullanılan atasözü, deyim, vecize kelâmı kibar, ayrıca iktibas veya tazmin yoluyla alınmış meşhur bir mısra gibi söz kalıplarının aynen tekrarlanmasıdır. (Pala, 1998: 456)

Divan edebiyatında mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlerdir. Konu edindiğimiz bu iki şiirde hezel ve hiciv, ortak tür olan mersiye türü üzerinden kaleme alınmıştır. Ayrıca *Hirrenâme*'de aynı vezin kalıbının (feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/feilün) ve çok benzer bir redifin (N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi / Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi) kullanılması, konu ve teşbih bakımından “kedi”nin işlenmesi Me'âlî'nin *Mersiye-yi gürbe*'sine nazire olarak yazıldığını gösterir.

SONUÇ

Türk edebiyatında hiciv ve hezel iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nükte ve zekanın ortak özellik olarak karşımıza çıktığı hiciv ve hezel birbirine benzeyen ancak bazı farklılıklarından dolayı ayrılan iki anlatım tarzıdır. Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme*'si (Dişi kedi destanı) ve Me'âlî'nin *Mersiye-yi gürbe* (Kedi mersiyesi)'si alaya almanın ve şaka yollu yermenin hedef gözetildiği hezel ve hicivin muazzam örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Me'âlî çok sevdiği kedisini kaybetmiş ve “N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi “ redifli bir mersiye yazmıştır. Şairin derin teessürü dizelerde hissedilse dahi klasik gelenekteki mersiyeleri alaya alması dikkat çekicidir. Manzumeyi okuduğumuzda şairin acısını hissederiz lakin tebessüm etmekten de kendimizi alıkoyamayız. Çünkü şair, kedisinin özelliklerini çok mübağalı bir üslupla bizlere aktarır. Nâmık Kemâl ise *Hirrenâme*'yi aynı vezinle (feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/feilün) ve çok benzer bir redifle (N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi / Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi) şairin *Mersiye-yi*'sine nazire olarak yazmıştır. Siyasi hiciv geleneğinin önemli bir örneği olan

Özlem ŞAHİN

Hirrenâme rüşvet, komisyon ve yolsuzluk söylentileri yüzünden Sultan Aziz tarafından görevden alınan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa için yazılmıştır. Rus taraftarı politikalar izleyen ve hemen her kararını İstanbul'daki Rus elçisine danıştıktan sonra veren Nedim Paşa'ya 'Nedimof' lakabı takılmıştır. Paşa'ya sadece 'Nedimof' değil, yüz biçimi ve sakal şekli yüzünden "kedi" de denmektedir. Namık Kemâl'in oldukça usta bir mizahçı ve hicivci olduğu bu ince ayrıntılarda gizlidir. 1872'de Diyojen isimli mizah dergisinde yayınlanan *Hirrenâme*'de Paşa, açgözlü bir kediye benzetilir. Büyük ilgi gören manzûme, bestelenir ve notasıyla birlikte tekrar basılıp satılır. Ancak bütün bunlar kısa süre sonra Diyojen dergisinin kapatılmasına ve onlarca yazarın işsiz kalmasına sebep olur.

Biri diğerine nazire olarak yazılan bu iki manzûmede kedi ortak figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Komiğin alt kategorileri olarak olan hezel ve hicvin arasındaki ince farklılıklar bu manzûmelerin hüviyetini de yansıtmaktadır. Me'âlî'nin manzûmesinde daha çok alay ve güldürme dikkati çekerken, Nâmık Kemâl'in manzûmesinde ağır bir eleştiri ve aşağılama göze çarpmaktadır. Örneğin Me'âlî'nin kedisi erkek iken Nâmık Kemâl'in paşayı dişi bir kediye benzetmesi tahkirin derecesini göstermektedir. Me'âlî kedisini sevgilisi gibi koynuna alırken Namık Kemal'in hicvindeki dişi kedi (Mahmûd Nedîm Paşa) kovmakla bile gitmeyen sırnaşık bir kedidir. Yine Me'âlî'nin kedisi bütün farelerin korkulu rüyası olmuşken, Namık Kemal'in dişi kedisi farelerin (kendisini eleştiren yazarların) açtığı savaş sonucu hayatını kaybetmiştir. Me'âlî'nin kedisi iyi huylu, ahlaklı, cesur ve heybetliyken, Namık Kemal'in kedisi aç gözlü, insanlara zarar veren, hırsız ve korkak bir kedidir.

Değerlendirilmesi gereken önemli bir husus 19. yüzyılda yaşayan yenilikçi bir Tanzimat yazarı olan Nâmık Kemâl'in niçin kendisinden yüzlerce yıl önce yaşamış bir divan şairinin şiirine nazire yazmayı tercih ettiğiidir. Nâmık Kemâl, divan şairleri tarafından klâsik şiirimizi canlandırmak amacıyla oluşturulmuş Encümen-i Şuarâ'da yer almıştır. Bir divan tertip edecek kadar klasik geleneğe hâkim bir şairdir. Ancak Tanzimat edebiyatının da öncülerinden olmuştur. Döneminin siyasi ve sosyal meselelerini yakından takip eden şair, döneminin sadrazamı olan Mahmûd Nedîm Paşa'nın siyasi tutumunu ve ahlaki zaafalarını hicvetmek için kaleme aldığı manzûmede bir divan şairinin mersiyesinden feyz almıştır. Bu da dönem şairlerinin divan edebiyatından beslendiğini, gerek şekil gerek muhteva ve gerekse mazmun açısından geleneğe başvurduklarını göstermektedir. Ayrıca Kemâl'in, 16. yüzyılın

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

sosyal ve ahlaki anlayışı göz önünde tutulduğunda döneminin aykırı bir kişiliği olan Meali'ye nazîre yazması dikkate değerdir. Çünkü Me'âlî de Nâmık Kemâl gibi döneminin önemli protest kişiliklerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk. (1998), "Nâmık Kemâl" DİA, C.3 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, Mustafa. (1993), Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa, Basılmamış Doktora Tezi, Adana.
- Canım, Rıdvan. (2000), Latîfi Tezkire'tü's-şu'arâ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Çakır, Hamza. (2006), "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler" , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.15, s.161-172
- Çiftçi, Hasan. (1998), " Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s.173-178, Erzurum.
- Dağlar, Abdulkadir, (2011), "Nâbî' nin Mizahi Bir Mektup Şerhi" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi S. 18, s.195-222. Ankara.
- Ebuzziya, Ziyad, (1998), "Diyojen" DİA, C.9 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ergün, Sadettin Nüzhet, (1941), Nâmık Kemâl'in Şiirleri, İnkılap Kitabevi, s.34-35. İstanbul.
- Hocaoğlu, Kadriye. (2012), "Tanzimatın Birinci Dönem Şairlerinin Divan Şiiri Hakkındaki Görüşlerinin Eserlerindeki Yansımaları", The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science -JASSS- Volume 5 Issue 8, s. 702-720, Fransa.
- İsen, Musatafa. (1998), 'Me'âlî' ,DİA, C.28 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İsen, Mustafa. (1993), Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kabacalı, Alpay. (1990), Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih.(1998), "Nazîre" DİA, C.32 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mermer, Ahmet; Koç Keskin Neslihan. (2005), Eski Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özlem ŞAHİN

- Okay, M. Orhan. (1998), "Hiciv" DİA, C.17 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender. (1998), "Hezl" DİA, C.17 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. (1997), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997, s. 342- 442.
- Tekin, Arslan. (2010), Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.